

здесь в будущем, были пожалованы такие же права, какими пользовалось рыцарство Мазовецкой земли [4, с. 200, 202]. Однако, про реализацию положений этого привилегия на практике ничего не известно.

Процесс оформления привилегированного шляхетского сословия в Великом Княжестве Литовском сопровождался потерей всеми прочими категориями свободного населения своих исконных прав. Он ставил мещан, которые раньше пользовались тем же правом, что и рыцарство (боярство), в весьма неблагоприятное правовое положение. В целях его исправления власти государства могли пойти по двум путям: 1) перевести мещан на импортированное из Западной Европы немецкое право; 2) подтвердить старые права мещанства в качестве его сословных привилегий или, другими словами, фактически уравнивать мещан в правах с рыцарством. Как в Плоцке, так и в Витебске мы имеем дело с попытками осуществления второго варианта. Однако, как кажется, в условиях сословного общества с доминированием шляхеты (для Великого Княжества Литовского это период после введения Статута 1566 г.) такие архаичные системы не имели шансов существовать долго.

Трудно сказать, в какой степени витебские, суражские, ульские и велижские мещане осознавали свое витебское право как особую систему городского права. Вряд ли они действительно понимали, что в общественной жизни их городов происходит нечто уникальное. Для витебских мещан это право было натуральным продолжением тех прав, которыми они пользовались ранее. Его введение стало попыткой закрепить за мещанами их старые права и обязанности в условиях сословного общества. Тем не менее, можно констатировать, что витебское право оформилось в самодостаточную систему сословных прав мещанства и в качестве готовой модели было пожаловано ряду городских поселений. Витебское городское право – единственная модель городского права славянского происхождения, которая в XVI–первой половине XVII в. действовала на территории Восточной Европы.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Макараў, М. Дз. Ад пасада да магдэбугіі: прававое становішча насельніцтва местаў Беларускага Падзвіння ў XIV–першай палове XVII ст. / М.Дз. Макараў. – Мінск: Экаперспектыва, 2008. – 248 с.
2. Макаров, М. Д. Правовое положение населения Велижа в конце XVI–первой половине XVII вв. / М.Д. Макаров // Край Смоленский. – 2017. – № 8. – С. 35–38.
3. Werdt von, C. Stadt und Gemeindebildung in Ruthenien: Okzidentalisation der Ukraine und Weißrusslands im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit / C. von Werdt. – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006. – 326 s.
4. Wyrozumski, J. Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek – 1370) / J. Wyrozumski. – Kraków: Fogra, 1999. – 398 s.

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСЬ ВАЧЫМА ЗАХОДНЕЕЎРАПЕЙСКІХ ГУМАНІТАРЫЯЎ (АГЛЯД ДЗВЮХ НОВЫХ КНІГ ПРА БЕЛАРУСЬ)

*Ж. В. Некрашэвіч-Кароткая,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры гісторыі беларускай літаратуры, БДУ*

Сучасная інфармацыйная прастора прэзентуе чытачам самыя розныя кнігі пра Беларусь і яе культуру. Найперш варта згадаць шыкоўны альбом з выдатнай паліграфіяй пад назвай «Краіна Беларусь: ілюстраваная гісторыя» (2012; англамоўная версія пад назвай «This country called Belarus. An illustrated history» выйшла праз год) з тэкстам Уладзіміра Арлова і афармленнем Зміцера Герасімовіча. Для аматараў больш «лёгкага» і жартаўлівага чытання Марта Чарнова і Марыя Чаракова напісалі кнігу «Heta Belarus Dzietka» (2019), прысвечаную самым адметным аспектам штодзённага жыцця беларусаў. Абедзве кнігі знаходзяць сваіх чытачоў як у Беларусі, так і за яе межамі, пра што сведчаць шматлікія водгукі ў Інтэрнэце.

Нельга не прызнаць, аднак, што масавы чытач на Захадзе нярэдка ўспрымае інфармацыю не з такіх кніг, а з агітацыйна-прапагандысцкіх матэрыялаў і выданняў, у тым ліку з турыстычных даведнікаў, якія ў мэтах прыцягнення ўвагі прыбягаюць да самых розных метафарычных вобразаў і клішэ – не заўсёды дружалюбных. Бадай што, толькі высокаадукаваны чалавек пасля наведвання Беларусі здольны «аддзяліць зерне

ад плевелаў» і адэкватна расставіць акцэнты, ствараючы гісторыка-культурную выяву нашай краіны, якая знаходзіцца «ў цэнтры або заходніх, або ўсходніх мандыялісцкіх летуценняў» [2, с. 207].

У гэтым артыкуле коратка прадстаўлю дзве кнігі пра Беларусь, якія былі створаны ў пазамінулым і мінулым гадах намаганнямі заходнееўрапейскіх гуманітарыяў. Аўтарам адной з іх – «Belarus – Alternative Visions: Nation, Memory and Cosmopolitanism» («Беларусь – альтэрнатыўныя бачанні: нацыя, памяць і касмапалітызм», Оксафард, 2019) – з’яўляецца літаратуразнавец Сайман Льюіс, прафесар універсітэта ў Брэмене. Заяўляючы ў загаловку сваёй кнігі пра ўласную альтэрнатыўную прэзентацыю Беларусі, ён адмаўляецца ад пашыраных прапагандысцкіх штампаў, калі сучасную еўрапейскую краіну называюць «Europe’s last dictatorship’ and a post-Soviet “Jurassic Park”» [9, с. 1]. Аўтар справядліва адзначае ва ўводзінах: «Whilst such monikers contain elements of truth, they serve to petrify the image of an entire nation, consigning it to being an object of pity, condescension, fear, and ignorance» («Хоць падобныя мянушкі і ўтрымліваюць у сабе элементы праўды, аднак яны спрыяюць акамяненню вобраза цэлай нацыі, пераўтвараючы яе ў аб’ект шкадавання, паблаглівага стаўлення, страху і поўнага няведання») [9, с. 1]. Яшчэ ва ўступных заўвагах С. Льюіс фармулюе сваю асноўную тэзу, якую нельга не прызнаць справядлівай: «...беларуская ідэнтычнасць – гэта культурны канструкт, які трывала выступае прадметам абмеркавання, а не тым, што можна а р’іогі выразна дэфініраваць» [9, с. XI].

На пачатку сваёй кнігі аўтар прыгадвае аповесць польскамоўнага пісьменніка з Беларусі Яна Ходзькі (1777–1851) «Пан Ян са Свіслачы». У гэтым творы паўстае каларытная выява штогодняга летняга кірмашу ў Бешанковічах, «дзе можна знайсці ўсё, што толькі можна сабе ўявіць – і каб задаволіць самыя надзённыя патрэбы ўсіх людзей, і каб забяспечыць камфорт багатых жыхароў» [9, с. 1]. Менавіта image of immense polyphony (вобраз бязмежнай поліфаніі) важны для даследчыка, які імкнецца сістэматызаваць рознапланавыя сведчанні пра спецыфіку беларускай нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці. Аўтар зазначае, што ён не імкнецца ў сваёй кнізе прадэманстраваць, чым прываблівае Беларусь, у духу Ходзькі. Не збіраецца аўтар таксама абвясціць штампы заходніх мас-медыя пра тое, што Беларусь – гэта тыповы «постсавок». Яго мэта – сфарміраваць уяўленне, як на фоне глабальных катаклізмаў (масавых забойстваў, імперыялістычнага атачэння, палітычных рэпрэсій) развівалася беларуская культура – і ў першую чаргу прыгожае пісьменства – у XIX, XX і XXI стст. Па-за гэтым, С. Льюіс мае на мэце прадэманстраваць, што апісаныя Ходзькам асаблівасці Бешанковіцкай ярмаркі сфарміравалі сучаснае беларускае грамадства. Пры гэтым аўтар адзначае, што яго даследаванне закранае пытанне, якім чынам беларускі нацыянальны рух быў «экслюзіўна» прэзентаваны, па-першае, у перыяд польскага рамантызму, па-другое, у пасляваенную савецкую эпоху, па-трэцяе, які працяг ён атрымаў у разнастайных сучасных грамадскіх формах беларускай нацыянальнай актыўнасці. А р’іогі перадапасылаецца аўтарская тэза, што ўсе драматычныя падзеі мінуўшчыны сфарміравалі яўную схільнасць да касмапалітызму ў сучаснай беларускай творчасці – ад кінематографа да паэзіі. Разам з тым, поліфанічнасць прызнаецца аўтарам адной з дзвюх дамінантных характарыстык не толькі старажытнай, але таксама і сучаснай культурнай выявы краіны. Другая характарыстыка – разрыў паміж гісторыяй і памяццю.

Асноўная частка кнігі складаецца з шасці раздзелаў і прысвечана прэзентацыі тых літаратурных твораў на польскай, рускай і – перадусім – беларускай мовах, якія даюць магчымасць канструявання вызначальных рысаў ідэнтыфікацыйнай выявы Беларусі. Пры метадалагічнай арыентацыі аўтара на посткаланіяльную тэорыю і сацыялогію памяці, прычым у рэчышчы гісторыка-культурнай эвалюцыі, зварот да дыскурсу мастацкай літаратуры цалкам апраўданы і зразумелы. У найбольш значных і інфарматыўных працах з галіны посткаланіяльных даследаванняў аналізуюцца менавіта не статычныя, а дынамічныя працэсы фарміравання ідэнтычнасці – праз мову і праз літаратуру таго ці іншага народа. Актualізуючы вобраз палявання на прывідаў (раздзел «Haunting and Hunting») праз згадку «Дзікага палявання караля Стаха», даследчык фармулюе свой агульны аргумент. Задача прэзентацыі мінуўшчыны, на яго думку, ажыццяўляецца ў Беларусі ў двух вымярэннях: «з аднаго боку, спадчына мінуўшчыны праецыруе свае траўматычныя вынікі на сучаснасць (як “дзікае паляванне”); з іншага боку, палітычныя і эпістэмныя структуры сучаснасці пераўтвараюць памяць у зону канфлікту, прычым на ўсіх гістарычных рубяжах ад XIX ст. да постсавецкай эпохі» [9, с. 15].

Посткаланіяльныя пабудовы аўтара – дастаткова трапныя, на што звярнула ўвагу рэцэнзент кнігі Льюіса, літаратуразнавец Марыён Рутц (універсітэт Гісэна ў Германіі). Акцэнтаванае многімі папярэднімі даследчыкамі становішча Беларусі in between прадстаўляецца ў рэцэнзаванай кнізе як размяшчэнне беларускай культуры ў посткаланіяльным трохкутніку паміж польскай і рускай культурамі [10, с. 399]. На думку аўтара, як рускі, так і польскі дыскурсы ёсць нішто іншае, як «інтэрналізуемая форма каланіялізму» (an internalizing form of colonialism) [9, с. 36]. Пры такім падыходзе С. Льюіс лагічна ўводзіць у кантэкст свайго даследавання і дзвюхмоўныя творы Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, і верш Някрасава «Железная дорога» на рускай мове і польскамоўную аповесць Элізы Ажэшкі «Nad Niemnem». Беларускі рэцэнзент кнігі С. Льюіса Іван Новік слухна прызнае, што перадгісторыя незалежнай Беларусі прачытваецца як тры хвалі «інтэрналізуючых» каланізацый:

- 1) паланафільскі рамантызм;
- 2) бюракратычныя і этнаграфічныя практыкі рускай імперскай адміністрацыі;
- 3) савецкі праект [5].

Кнігу апавяданняў Яна Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» (1844–1845) С. Льюіс лічыць першым творам мастацкай прозы на беларускую тэму, сцвярджаючы, што тут прадстаўлены беларусы, іх «дэталёвая выява, у якой фантастычныя казкі могуць быць прачытаны як гістарычная алегорыя» [9, с. 38]. Звернем увагу на дзіўную акалічнасць. На пачатку кнігі ўважлівы даследчык зазначыў: Ходзька, выяўляючы Бешанковіцкую ярмарку, называў Беларуссю толькі пэўны геаграфічны рэгіён у паўночна-ўсходняй частцы краіны, а не дзяржаву ў цэлым. У выпадку ж Яна Баршчэўскага С. Льюіс як быццам бы не звяртае ўвагу на тое, што пісьменнік таксама прэзентаваў у сваёй кнізе культурную сітуацыю толькі пэўнага рэгіёна – гістарычнай Белай Русі (перадусім Полаччыны, з якой сам паходзіў). Тым часам Полаччына (як і Бешанковічына) – гэта яшчэ не ўся Беларусь. Трэба думаць, выдавецкім «маяком» для вучонага стала прысутнасць назвы «Białoruś» у моцнай пазіцыі тэксту – загаловку. Тым не менш: чаму карэктнасць у выпадку з Ходзькам змяняецца некарэктнасцю ў выпадку з Баршчэўскім? Калі прымяніць падобны прыём «расцягвання» гістарычнай прасторы ў патрэбным накірунку і аб'ёме, тады першым творам мастацкай прозы на беларускую тэму можна прызнаць і лацінамоўны гераічны эпас Вялікага Княства Літоўскага – паэму «Радзівіліяда» (1592) Яна Радвана. У традыцыйным для класічнага гераічнага эпасу «рээстры войска» (кніга IV, с. 143–178) на 8 харонімаў, што геаграфічна адносяцца да тэрыторыі сучаснай Літвы, прыходзяцца 23 харонімы з прывязкай да тэрыторыі сучаснай Беларусі [гл.: 3, с. 176]. У гэтым сэнсе напаяўжартаўлівы падлік дазваляе лічыць «Радзівіліяду» ў тры разы больш «беларускай», чым «літоўскай». Тым больш што цэнтральная і сімвалічная для ўсёй мастацкай выявы паэмы Ульская (Іванская) бітва 1564 года адбывалася на тэрыторыі самай што ні на ёсць гістарычнай Белай Русі.

Дастаткова вузкай падаецца таксама трактоўка ключавых вобразаў апавядання «Плачка» з кнігі Яна Баршчэўскага. На думку С. Льюіса, Волат, які ўшчувае рабаўнікоў магілы героя, «патрабуе належнага ўспаміну пра забытага ваяра: ён указвае на разрыў сувязі з трыумфальнай і гераічнай мінуўшчынай ды перасцерагае ад заняўдбаньня гістарычнай свядомасці» [9, с. 38]. Аднак чароўны свет мастацкай прозы навучэнца Полацкай езуіцкай акадэміі Яна Баршчэўскага, які ўзнік у выніку адмысловага сінтэзу народнай фантастыкі і хрысціянскай маралі, далёка не заўсёды прасякнуты патрыятычнымі грамадзянскімі настроямі. Дзмітрый Вінаходаў аргументавана даводзіў, што Плачка – вобраз, запазычаны пісьменнікам з фальклорных паданняў пра Багародзіцу [гл.: 4, с. 37]. Следам за Віктарам Каваленкам і Міколам Хаўстовічам С. Льюіс перабольшвае, на нашу думку, нітуючы алегорыю Плачкі з тэмай нацыянальна-вызваленчай барацьбы.

Наступная заўвага даследчыка пра «жыццяздольнасць народнай, аўтахтоннай памяці», якая павінна быць супрацьпастаўлена інструменталізаваным трактоўкам пісьменнікаў-рамантыкаў, у цэлым падаецца слушнай. Аднак наўрад ці гэта, як сцвярджае вучоны, аўтахтонная памяць беларускага сялянства (the Belarusian peasantry). Сацыяльнае звужэнне ўяўлення пра беларускі народ, уласцівае Францішку Багушэвічу, не варта транспанаваць на творчасць Яна Баршчэўскага. Нездарма ў моцную пазіцыю тэкста – заглавак – аўтар кнігі апавяданняў паставіў не толькі назву «Białoruś», але і сацыяльны маркёр, якім надзелены галоўны герой – «Szlachcic (!) Zawalnia».

Наогул, як айчыныя, так і замежныя даследчыкі часам занадта актыўна прыпісваюць беларускай гістарычнай памяці той комплекс, які расійскі гісторык Аляксандр Філюшкін называў *translatio servilium* –

«перанос падняволення», у версіі аўтара – «длящееся рабство» [7, с. 96]. У стварэнні ідэнтыфікацыйнай выявы Беларусі матыў беларуса-раба, маўклівай постаці, дэканструюецца і праз радкі Някрасава «Видишь, стоит, изможден лихорадкой // Высокослый, больной белорус», і праз маўклівы боль памяці сялянства ў «Шляхціцы Завальні». Гэтая спроба наратара ў «Шляхціцы Завальні» пачуць «голас маўчання» занадта заангажавана ў С. Льюіса ідэяй супраціву. Тым часам, як адзначаў Дзірк Уфельман, каланіяльны статус маргінальнасці па-рознаму можа асэнсоўвацца прыгнечанымі. «Сам факт прызнання маргіналізацыі змяняе становішча маргіналаў, само нараканне на адмаўленне кімсьці той ці іншай моўнай, этнічнай або культурнай ідэнтычнасці дае магчымасць фарміраваць гэтую ідэнтычнасць нейкім адметным спосабам» [6, с. 70]. Калі ў выпадку «Конрада Валенрода» А. Міцкевіча адметны спосаб – стратэгія «двухгалоснага» двайніка, то ў выпадку «Шляхціца Завальні» гэтая стратэгія добрасуседства і добразычлівасці ў адносінах да людзей са свайго атачэння. Героі «Шляхціца Завальні» наогул не заклапочаны тым, каб маркіраваць сябе – ані паводле сацыяльнага, ані паводле нацыянальнага крытэрыя. Затое выразна акцэнтуюцца этычная парадыгма. Пан Завальня строга папракае сваю гаспадыню пані Мальгрэту, калі тая выказвае незадаволенасць частым гасцяваннем заезджых падарожнікаў, а пляменніку Янку на развітанне дае на першы погляд малазначны наказ: наведць перад ад'ездам пана Марагоўскага, пана Сівоху і сляпога Францішка. Матывацыя такой парады вельмі простая: «яны любяць цябе, шчыра зычаць шчаслівага жыцця» [1, с. 283]. Добразычлівасць дэманструе і сам пан Завальня, а таксама ўсе яго госці – прычым у адносінах да найменшага сябра згуртавання, шакаляра Янкі, дазволіўшы яму першаму пераказаць колькі «басняў» з антычнай міфалогіі.

Шмат увагі надае С. Льюіс аналізу «партызанскага міфу» як цэнтральнай фігуры рытарычнага і наратыўнага абгрунтавання легітымнасці БССР. «Памяць пра вайну стала ключавым інструментам імперыялізму» (War memory was a key instrument of imperialism) [9, с. 54], – лічыць даследчык. Жалоба (mourning) прызнаецца адмысловай і надзвычай важнай формай культурнай памяці ў выпадку Беларусі, паколькі беларуская гісторыя была напоўнена катастрофамі – з часоў каланіяльных заваёваў да сталінскіх чыстак і часоў Другой сусветнай вайны. Таму, на думку аўтара, найбольш значныя дыскурсы памяці ў першую чаргу прысвечаны адчуванню стратаў. Як большасць замежных даследчыкаў, гаворачы пра Другую сусветную вайну, С. Льюіс выпуклівае тую акалічнасць, што афіцыйная беларуская прапаганда заўсёды робіць адмысловы акцэнт на лічбах загінулых, дапускаючы элімінаванне індывідуальных чалавечых страт. Ахвяры нацызму «аб'ядноўваюцца ў абагульненую масу, будучы пры гэтым пазбаўлены сваіх этнічных, гэндарных або геаграфічных адрозненняў» [9, с. 66]. Крытычнаму асэнсаванню С. Льюіса падлягае і той аспект, што фокус у ваеннай тэме наогул ссунуты на партызанскую тэму. Аўтар кнігі «Беларусь – альтэрнатыўныя бачанні» прэзентуе аповесці Васіля Быкава як мастацкія наратывы, якія паспрыялі разбурэнню гэтага стэрэатыпу і перапісванню (un-writing) партызанскай рэспублікі.

Для ацэнкі ролі Уладзіміра Караткевіча С. Льюіс ужывае слова *inventor* у абодвух яго значэннях («першаадкрывальнік» і «вынаходнік»): пісьменнік, на думку даследчыка, – першаадкрывальнік гістарычнай фантастыкі, «якая падарыла нацыянальнай памяці вобразную наратыўную базу», а таксама «вынаходнік разнастайных (мастацкіх) прыдумак і ілюзій» [9, с. 112]. Сам аўтар кнігі «Беларусь – альтэрнатыўныя бачанні» нечакана звярнуўся не да найпапулярнейшага рамана Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім», а да драмы, створанай пісьменнікам па матывах «Каласоў». Адпаведна, С. Льюіс прыходзіць да нечаканых высноў: «П'еса Караткевіча змяняе логіку інтэрналізацыі каланіяльнага дыскурсу. Яна адмаўляе добра засвоены стэрэатып, што беларусы былі проста сялянамі, калектыўнымі [людзьмі], якія не маюць уласных памкненняў. Па сутнасці, адмаўленне Каліноўскага ад улады яго арыстакратычных каранёў здымае двухузроўневую ерархічную дыферэнцыяцыю паміж беларускімі сялянамі і польскімі арыстакратамі, якая пранізвае творы XIX стагоддзя такіх аўтараў, як Чачот, Рыпінскі, Дунін-Марцінкевіч. Яно вяртае Беларусь да «стандартнай» мадэлі фарміравання нацыі... <...> Для Караткевіча беларусы былі і застаюцца «нармальным» еўрапейскім народам са сваёй уласнай, элітнай і аўтаномнай нацыянальнай гісторыяй, у адрозненне ад канцэпцыі Янкі Купалы з яго каланізаваным народам, для якога сучасны нацыяналізм быў чужароднай навязанай з'явай» [9, с. 116]. Гэтая аб'ёмістая цытата непазбежна выклікае пярэчанні. «Дзядзькаванне» Алеся Загорскага ў «Каласах» не адмяняе яго элітарнасці, але выступае ў Караткевіча як сведчанне блізкасці сялянам – гэтаксама, як і ў паэме Уладзіслава Сыракомлі «Urodzony Jan Dębogód» (1852). Ніякага «здымання двухузроўневай ерархічнай

дыферэнцыяцыі» ў творчасці У. Караткевіча, на маю думку, не адбываецца: у рамане «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» створаны вобраз «мужыцкага Хрыста», які не можа быць Хрыстом панскім; у фінале рамана «Дзікае паляванне караля Стаха» Андрэй Беларэцкі не проста пакідае разам з Надзеяй Яноўскай яе радавы маёнтак – ён фактычна ратуе панну ад яе арыстакратычнага атачэння. Пры ўсім наватарстве і рэвалюцыйнасці У. Караткевіч заставаўся савецкім пісьменнікам з адчуваннем сацыяльнага антаганізму. Праўда, гэтаму адчуванню пісьменнік надаваў столькі адметных і скіраваных у нацыянальнае рэчышча абертонаў, што яны бянтэжылі нават дбайную савецкую цензуру.

У апошнім раздзеле С. Льюіс прэзентуе тры літаратурныя артэфакты XXI стагоддзя: раманы «Адам Калакоці і ягоныя цені» Ігара Бабкова, «Рыбін горад» Наталкі Бабінай і «Сарока на шыбеніцы» Альгерда Бахарэвіча. Матывацыя выбару ў дадзеным выпадку – імкненне асэнсаваць постсавецкую сучаснасць. «Аглядаючы сучаснасць і будучыню, яны шукаюць карысныя складнікі ў пазасталых зломках. Аднак, адмаўляючыся ад рамантызацыі старых сімвалаў страчанай мінуўшчыны, яны ўказваюць таксама на нетрываласць сучаснасці» [9, с. 169], – так піша С. Льюіс пра найноўшых беларускіх аўтараў.

Заклучэнне сваёй кнігі аўтар нечакана скіроўвае ў палітычнае рэчышча, сцвярджаючы, што ад ярлыка для Беларусі як «апошняй дыктатуры ў Еўропе» варта адмовіцца раз і назаўсёды. Наадварот, сцвярджае аўтар, зважаючы на ўзрастанне ў розных краінах еўразійскага рэгіёну неліберальнага папулізму (і ўказваючы на прыклады Азербайджана і Расіі), варта прызнаць Беларусь адным з першапраходнікаў на гэтым шляху. Ствараючы элегантнае кампазіцыйнае кола, С. Льюіс завяршае сваю кнігу тым самым вобразам поліфаніі, з якога ён пачаў. Памяць у Беларусі, даводзіць аўтар, «застаецца ў некаторым сэнсе такой жа плюралістычнай, як і раней: не толькі ўласна дзяржаўная рыторыка ахоплівае шматлікія накірункі [дзеянасці] і гістарычныя падзеі, ад (выбарчнага) ушанавання ахвяраў халакосту да значных выдаткаў з нагоды 500-годдзя выхаду ў свет «першай беларускай Бібліі» Францыска Скарыны; мноства недзяржаўных дзеячаў таксама ствараюць разнастайныя наратывы, якія канкуруюць як адзін з адным, так і з дзяржавай» [9, с. 195]. У рэчышчы культурнай поліфаніі, а таксама «маўчання» беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці разглядаецца таксама факт прысуджэння Нобелеўскай прэміі Святлане Алексіевіч – «квінтэсэнцыі касмапалітычнай пісьменніцы з універсалісцкімі поглядамі» [9, с. 195].

Мэтам разбурэння акамянелага вобраза беларускай нацыі і дзяржавы служыць таксама кніга нямецкіх навукоўцаў «Belarus-Reisen. Empfehlungen aus der deutschen Wissenschaft» («Падарожжы ў Беларусь. Рэкамендацыі ад нямецкіх навукоўцаў»), якая пабачыла свет у нямецкім Гісэне ў канцы 2020 года. Кніга прызначана для перыяду Home Office у сувязі з эпідэміяй каронавіруса – маўляў, седзячы на ізаляцыі, пачытайце і вызначце сабе маршруты будучых вандровак. Што ж да аўтараў, то імі аказаліся тыя навукоўцы, якія, з аднаго боку, захапляюцца беларускай музыкай, літаратурай, архітэктурай, наведваюць кнігарню «Логвінаў», але, з іншага боку, вандруюць па брукаванках і гравейках Беларусі, блукаюць па лабірынтах Нацыянальнай бібліятэкі ў Мінску і спазнаюць «соннае мястэчка Івянец» (Гун-Брыт Колер); захапляюцца «Сонечным горадам мары» Артура Клінава ды ацэньваюць «сацыялістычны шарм Брэста і еўрапейскае аблічча Гродна» (Аліса Мюлер), прыглядаюцца да Глыбокага з Касцёлам насупраць Царквы і месцам, на якім спалілі Сінагогу (Магдалена Валігурска). Яны кантактуюць з самымі рознымі людзьмі – навукоўцамі, міліцыянерамі, прадпрымальнікамі, хатнімі гаспадынямі, у тым ліку з 90-гадовай бабай Варай; прымаюць удзел у парадзе Перамогі 9 мая, дзівяцца на манументальны знак горада на ўездзе ў Салігорск – вышынёй у некалькі метраў, па-дзіцячаму шчыра захапляюцца жывымі парсючкамі на рынку ў Ракаве. Генрых Кіршбаўм і Яраслава Ананька склалі верш пра Наваградак «на дваіх» – на беларускай і на нямецкай мовах, – бо ім не хапіла аднаго дня на «фізічнае» (вандроўнае і духоўнае) спазнанне гэтага горада. Усе гэтыя прызнанні – найлепшае сведчанне таго, што аўтары насамрэч «у тэме».

Падсумаваць плён іх аналітычнай творчасці, часам аздобленай лёгкай (сама)іроніяй або рамантычнай настальгіяй, аказалася зусім не простаю задачай. Хтосьці з аўтараў больш фармальна і механічна «перабраў» свае ўспаміны пра Беларусь у адпаведнасці з добра зразумелымі нямецкаму чытачу прапагандысцкімі клішэ, хтосьці стварыў на іх аснове насамрэч прафесійны, вельмі кваліфікаваны аналітычны дыскурс. Было адразу заўважна, калі ў сваёй візіі Беларусі аўтар збіваўся на той прасцейшы шлях «перабірачкі»: аповед адразу набываў стылістыку «страшылак» перыяду халоднай вайны пра пажарную трывогу ўначы і пра тараканаў

у студэнцім інтэрнаце, якія з парога кідаюцца вам пад ногі; пра монстрападобную дзяжурную ў тым жа інтэрнаце; пра бязглузду бюракратыю, некампетэнтнасць і страшэнную блытаніну (гадсутнасць «орднунга»), бязлікую камерцыйную рэкламу на вуліцах Мінска, пра выпадкі карупцыі пры перасячэнні мяжы... Што праўда, гэтыя анекдоты з серыі «забаваў для піпла» ніяк не выпукліваюць вобраз Беларусі: мільгаценне твараў палітыкаў на плакатах паабалал аўтатрасаў у Польшчы ці Германіі ў перыяд выбарчай кампаніі – такая ж «прамыўка мазгоў», як рэкламныя шчыты «Я люблю Беларусь» паабалал дарог у Беларусі; пажарную трывогу ўначы мне даводзілася рэгулярна перажываць у студэнцім інтэрнаце ў Польшчы, а нямецкі Хаўсмайстар у студэнцім гатэлі Дрэздэна выпраменьваў не больш пазітыву, чым размаляваная яркай памадай дзяжурная зомбі ў мінскай Сямёрцы.

Падобныя «жахі-прыбабахі», разлічаныя на хатніх гаспадынь і пенсіянераў, у кнізе ёсць, але іх колькасць не «зашкальвае», яны не дамінаюць, няхай сабе часам суправаджаюцца рафінавана іранічным *Hopni soit, qui mal y pense* – «ганьба таму, хто падумае благое», што быццам бы сказаў па-французску англійскі кароль Эдуард III, – канешне, зусім не ў сувязі з Беларуссю. Разам з тым, усе аўтары пацвердзілі слухнасць вылучаных С. Льюісам дзвюх дамінантных характарыстык сучаснай культурнай выявы краіны: першая – поліфанічнасць, другая – разрыў паміж гісторыяй і памяццю. Пачну менавіта з іх.

Разрыў паміж гісторыяй і памяццю, паміж гісторыяй і сучаснасцю найярчэй праяўляўся для аўтараў у абсурднасці музейнага дыскурсу Беларусі. Фелікс Акерман успамінае сваю вандроўку ў гісторыка-археалагічны музей у гродзенскім Старым замку. Копія артэфакта XVIII стагоддзя суправаджалася подпісам на беларускай (а не на польскай, як было ў арыгінале) мове; прадаўшчыца квіткаў за паўтары гадзіны да заканчэння працы папярэдзіла, што яны хутка зачыняюцца; музейная наглядчыца фарбавала пазногі і нервалалася з прычыны цікаўнасці і марудлівасці візіцёра. Адразу ж успомніўся ўласны вопыт наведвання аддзелу рэдкай кнігі ў гэтым музеі, пасля якога засталіся дакладна тыя ж вынікі і ўражанні. Праўда, спадар Акерман занадта крытычна робіць акцэнт на тым, што Грунвальдская бітва прадстаўлена ў музеі як беларуская гісторыя поспеху, а літоўскі князь Вітаўт – як беларускі валадар (8, с. 6). У любым гістарычным музеі Літвы мы напаткаем аналагічны перакос – толькі з заменай эпітэта «беларускі» на эпітэт «літоўскі», – ці не так? А Вялікае Княства было ўсё ж такі агульным домам. Такім чынам, імкненне «перацягнуць коўдру на сябе», падобна, не з'яўляецца прэрагатывай Беларусі. Беларусы якраз праяўляюць хутчэй нашмат больш схільнасці да рэверансаў перад суседзямі.

Вобраз Беларусі як сувязнога звяна найчасцей спалучаецца ў кнізе з вобразам поліфаніі, але адначасова і з вобразам фантомнасці. Функцыянальная асацыяцыя «Беларусі, якая злучае» была зыходным уражаннем Марыён Рутц: яна ўпершыню ўбачыла Беларусь з вакна вагона, едучы з Германіі ў Расію. Пазней працэс спазнання Беларусі (якая паўстала для яе культуралагічнага асэнсавання некранутым «цаліком») спрычыніўся да яе фарміравання як літаратуразнаўцы-медыявіста. Паступова даследчыца ўсвядоміла зусім іншую – культурную – якасць адчутай першапачаткова транзітнасці, найлепшым прыкладам чаго стала для яе творчасць Мікалая Гусоўскага і Сімяона Полацкага. «Погляд з боку Полацка, Кіева і Вільні ў самой аснове і назаўсёды змяняе пункт гледжання на тыя веды пра даўнія эпохі, якія студэнт-славіст засвойвае ў Германіі» (8, с. 204). Падобным чынам, краінай «паміж Берлінам і Масквой», але і адначасова краінай неверагоднай поліфаніі запомнілася Беларусь Ніне Велер. Адна і другая аўтаркі актыўна рэфлексуюць свае індывідуальныя перажыванні адчування транзітнасці і поліфанічнасці, пры гэтым адзначаючы ўпартае сляпое «пралятанне» паўз Беларусь заходняй медыйнай прасторы, якая быццам бы ўсяго гэтага не бачыць (ці не хоча бачыць?) на працягу цэлага постсавецкага перыяду. «У той час, – піша Ніна Велер, – як Расія пераўтваралася ў раздутую і бязглузду стракату абсурднасць сучаснасці, Беларусь заставалася «белай плямай», маўкліва-гістарычным, кантамінаваным ландшафтам» (8, с. 235). Паступовы і нялёгка шлях спасціжэння поліфанічнасці беларускай літаратуры прайшла Крысціна Кром, для якой адпраўной тэзай у яе беларускіх штудыях было меркаванне перакладчыка Норберта Рандава пра беларусістыку як «пабочнае дзіцё славістыкі» (8, с. 138). Даследчыца даволі крытычна ацэньвае сродкі масавай інфармацыі Нямецчыны: прэзентаваная імі перспектыва беларускага літаратурнага жыцця – надзвычай палітызаваная. Незалежныя беларускія выданні і выдавецтвы з лёгкай рукі нямецкіх крытыкаў нязменна суправаджаліся атрыбутам «пад пагрозай» або «пад пераследам»; аналітыкі ў Германіі рабілі выразны падзел на рускамоўных пісьменнікаў Беларусі

як лаяльных уладам і беларускамоўных як апазіцыйных. А гэта не заўсёды так, тлумачыць Крысціна: рускамоўнасць у Беларусі не абавязкова азначае лаяльнасць, беларускамоўнасць – не заўсёды знак апазіцыйнасці. Як бачым, фантамамі можа карміць людзей не толькі падкантрольная беларуская прапаганда, але і незалежная заходняя прэса.

Не столькі чыста візуальныя ўражанні пра Беларусь як белы сілуэт на смартфоне («тое, што ўспрымаецца і існуе, аднак пазначае штосьці, чаго няма», Мануэль Гілардучы), колькі глыбокія назіранні і вандроўкі ў гісторыю пераканаўча пацвярджаюць уражанне пра «фантомнасць» сучаснай культурнай выявы краіны. Томас Бон канстатуе поўнае знікненне гістарычнай Беларусі пасля Другой сусветнай вайны; прычына гэтага – не толькі сталінская калектывізацыя сельскай гаспадаркі і не толькі халакост нацыстаў, але таксама ўрбанізацыя часоў Хрушчова і меліярацыя балот часоў Брэжнева. «Разам з заняпадам яўрэйскіх мястэчкаў пачаўся працэс вымірання беларускай вёскі. Замест мультыкультурнасці ўва ўсіх аспектах жыцця запанавала руская мова як лінгва франка» (8, с. 37). Важнай у сэнсе разбурэння гістарычных фантамаў з’яўляецца заўвага аўтара, што толькі ў прадмове да «Дудкі беларускай» (1891) Францішка Багушэвіча назва Беларусь упершыню атрымлівае пашыральнае значэнне, маркіруючы не толькі гістарычную Белую Русь, а больш шырокі тэрытарыяльны абсяг. Разбуральна для любых ідэалістычна-настальгічных постсавецкіх фантамаў гучыць кампетэнтнае меркаванне Томаса Бона: «Фатальныя маштабы набылі пашырэнне ўлады Прэзідэнта, падтрымка планавай эканомікі, падаўленне любой апазіцыі і двухмоўнасці; кіраўніцтва дзяржавы адмовілася ад трансфармацыйных працэсаў, ажыццяўленне якіх дазволіла б краіне заняць дастойнае месца ў Еўропе ў эпоху глабалізацыі» (8, с. 37–38).

Яшчэ адна «бялая кропка» сённяшняга культурнага жыцця Беларусі – моўная сітуацыя. Фелікс Акерман расказаў пра сваю апанаванасць гарачым жаданнем вывучыць беларускую мову – «бо гэта цалкам натуральна, гэта класна – і гэта трагічна, калі маладыя людзі ў краіне растуць з расколатай свядомасцю менавіта ў моўным плане» (8, с. 4). Набытыя моўныя кампетэнцыі не прыдаліся, аднак, нямецкаму лінгвісту ў Гродне: застаючыся без сваіх беларускіх сяброў, ён мог цэлымі днямі хадзіць па вуліцах, не маючы магчымасці паразмаўляць з людзьмі па-беларуску. Акрамя таго, вывучыць беларускую мову вельмі няпроста яшчэ і з той прычыны, што ледзь не кожны імкнецца да стварэння сваёй беларускай мовы, каб такім чынам звярнуць на сябе ўвагу. Тут жа з усмешкай успомніла артыкул Валера Булгакава «Мой Багушэвіч: дыялектыка клясычнага тэксту» (1998), які навуковыя кіраўнікі баяцца прапаноўваць студэнтам для падрыхтоўкі курсавых або дыпломных работ: тэкст хочацца перакласці спачатку з «булгакаўскай» на беларускую...

Гун-Брыт Колер прыводзіць вельмі паказальны прыклад моўнага пазіцыянавання і адначасова моўнай эвалюцыі сярод класікаў новай беларускай літаратуры: першыя літаратурныя вопыты Купалы былі рэалізаваны на польскай мове, Коласа – на беларускай, Бядулі – на іўрыце; адзін з нямногіх, хто адразу пачаў пісаць па-беларуску, – Максім Гарэцкі (8, с. 123–124). Крысціна Кром заклікае звярнуць увагу не на палітычныя, а на ўласна літаратурныя і сацыяльныя механізмы, якія прымушаюць беларускіх аўтараў «упісвацца» ў беларускую літаратуру толькі для таго, каб адкрыць для сябе замежны рынак. Даследчыца канстатуе новы фармат рэалізацыі выслоўя «няма прарока ў сваёй Айчыне»: беларускі чытач па добрай волі не чытае айчыннага аўтара, які, у сваю чаргу, шукае шляхі да чытача «ў абход», паколькі найпроставаму шляху загадзя наканавана параза (8, с. 140). Падобна, менавіта такім хітра прадуманым «партызанскім» шляхам дайшла да чытача кніга «Радзіва “Прудок”» Андруса Горвата – і зрабілася бестселерам!

Аліса Мюлер, якая першапачаткова зацікавілася Беларуссю менавіта праз яе моўную палітыку, звярнула ўвагу на змену парадыгмаў пасля крымскага крызісу 2015 года: «людзей збянтэжыла логіка, паводле якой рускамоўнае насельніцтва было патрактавана як частка Расіі» (8, с. 161). Гэта дало штуршок да акцэптавання беларусамі ўсяго таго, што падкрэслівала беларускую ідэнтычнасць – у першую чаргу беларускай мовы: культурна-асветніцкі праект «Мова нанова» сустрэў гарачую падтрымку. Разам з тым, прафесійна даследуючы лінгвістычныя ландшафты, даследчыца найбольш востра адчула «таксічнасць» адносін з Беларуссю: прыязнасць да гэтай краіны балючая. Вялізныя рэкламныя шчыты з агітацыяй на карысць беларускай мовы паслужылі штуршком для выбару тэмы дысертацыі – але адначасова стварылі дэпрэсіўнасць успрыняцця культурнага кантэксту.

Даследчыкі з Германіі ў сваіх успамінах пра Беларусь не маглі абысці «яўрэйскай» тэмы, г. зн. тэмы халакосту, з якім у першую чаргу асацыюецца траўматычная памяць пра вайну. Наогул ушанавання гэтай памяці ўспрымаецца нямецкімі даследчыкамі вельмі па-рознаму. Калі для Фелікса Акермана 60-годдзе Перамогі – гэта толькі «герантафільская ўрачыстасць» (8, с. 15), то Тобіас Хаберкорн ацэньвае культ вайны з дзяржаўна-гістарычнага пункту гледжання. «Стаўленне да Другой сусветнай вайны, – падкрэслівае даследчык, – і культываванне памяці пра яе – галоўная канстанта ў самаацэнцы беларускай дзяржавы» (8, с. 95). Пад час параду Перамогі каля Палаца Рэспублікі ў Мінску ён заўважыў людзей у капелюшах з літоўскімі і латышскімі нацыянальнымі колерамі. Людзі прызналіся яму, што прыязджаюць у Мінск адмыслова дзеля ўдзелу ў парадзе, якога, канешне, няма ўжо ні ў Вільнюсе, ні ў Рызе. Сам парад Перамогі даследчык вельмі ўдала патрактаваў як «выраз грамадзянскай згоды, падмацаваны пампезнай інсцэнізацыяй» (8, с. 96). У сувязі з наведваннем Азарычаў вучоны вельмі дыпламатычна і без наўпроставага асуджэння адзначыў дамінаванне абагульняючага нацыянальнага дыскурсу ў ваенным наратыве, у якім (у адрозненне ад іншых краін) не робіцца акцэнт на яўрэйскай тэме. «Усе замардаваныя там жыхары рэгіёна, згодна з сённяшняй дзяржаўнай устаноўкай, – беларусы. У гэтай іпастасі яны ўвасабляюць нацыянальную траўму сённяшняй дзяржавы, якая іх атаясаміла» (8, с. 99). Аўтар робіць выснову, якая робіць гонар яго назіральнасці і аналітычным здольнасцям: слабая прадстаўленасць «яўрэйскай» тэмы ў сучасным ваенна-гістарычным наратыве Беларусі – лакмусавая паперка крызісу нацыянальнай самасвядомасці саміх беларусаў. Аднак не-акцэнтаванне яўрэйскай тэмы ні ў якім разе не сведчыць пра абыякавасць беларусаў да трагедыі яўрэйскага народа (на што яўна намякаюць іншыя аўтары).

Найбольш пераканаўчай (прынамсі для мяне) прэзентацыяй «яўрэйскай тэмы» ў кнізе з'яўляецца артыкул Стэфана Родэвальда. Праз прызму канфесійнай гісторыі даследчык распавядае пра кантакты Сымона Буднага з мясцовымі іўдзейскімі багасловамі, а таксама пра «яўрэйскія» кантакты Полацка ў галіне рэлігійнай палемікі з Заходняй Еўропай. Аўтар паведамляе, што ў канцы XVIII ст. Полацк робіцца цэнтрам рэлігійнай палемікі паміж рознымі плынямі іўдаізму, а славітае ўрачыстае перанясенне мошчаў Святой Еўфрасінні Полацкай спрычынілася да рэпрэсіі супраць яўрэйскага насельніцтва. «Гэтыя мікрагістарычныя спробы асэнсавання гісторыі Полацка, – канстатуе С. Родэвальд, – могуць праілюстраваць, наколькі цэлы рэгіён мог і можа ўбудоўвацца ў надрэгіянальны транскантынентальны кантэкст у любы час» (8, с. 193).

У кнізе «Падарожжы ў Беларусь» у сувязі з вобразам «маёй Беларусі» нярэдка ўзнікаюць адмысловыя канстэляцыі на тэму «горад – вёска». Урбаністычная тэма (перадусім «з падачы» гісэнскіх гісторыкаў) поруч з праблемай варыянтнасці тапонімаў займае асаблівае месца ў кнізе «Падарожжы ў Беларусь». Томас Бон напаяе схему папулярнай гульні «Горад – краіна – рака» беларускім кантэнтам: тры часткі яго артыкула – гэта ўрбаністычны нарыс пра Мінск, экалагічны (і часткова паліталагічны) нарыс пра Белавежскую пушчу, а таксама гісторыка-культуралагічны нарыс, прысвечаны Прыпяці і Палессю, на тэрыторыі якога калісьці каціла свае хвалі Герадотава мора. Мануэль Гілардучы ўвасабляе свае ўражанні ад трох беларускіх гарадоў – Мінска, Брэста і Гродна – у рэчышчы ўспрыняцця беларускай рок-музыкі (перадусім у выкананні гурта «N.R.M.»). Наяўнасць варыянтаў Мінск/Менск аўтар актыўна абыгрывае ў рэчышчы дэканструкцыйных падыходаў – «на радасць Жаку Дэрыда». Калі наяўнасць трох варыянтаў назвы горада Nowogródek – Новогрудок – Навагрудак накіроўвае Генрыха Кіршбаўма шляхам гістарычных асацыяцый часоў напалеонаўскіх войнаў, то трыяда тапанімічных варыянтаў Озаричі – Азарычы – Ozarich адлюстроўвае, на думку Тобіаса Хаберкорна, адпаведна, рускую, беларускую і яўрэйскую традыцыі ў намінацыях мясцоваццяў. Той жа даследчык акцэнтую адмысловае значэнне вёскі і наогул сялянскай тэмы ў беларускім культурным кантэксце (8, с. 90). Вёска ў Беларусі часам пачынаецца на ўскрайку горада – дастаткова завярнуць за рог дома.

І ўсё ж найбольш яркія ўражанні пакінулі па сабе беларускія гарады. Для Алісы Мюлер Мінск – гэта горад, у якім нішто не адпавядае адно аднаму. Прыгажосць гарадскога ландшафту ўзнікае ў кропцы супярэчнасці паміж горадам узорнага сацыялізму і рэканструяванымі рэшткамі цэнтра горада (8, с. 156–157). Надзвычайнай цеплынёй прасякнуты вобраз Салігорска, створаны Ленартам Петрыкоўскім. Праз адчуванне «майго Салігорска» – з бюстамі Леніна, з эклектычным музеем – аўтар прыходзіць да ўсведамлення «маёй Беларусі»,

у якой вызначаецца адметнасцю і сельская мясцовасць, і гарадская, якая адчуваецца як транзітная зона – але адначасова і як самабытны рэгіён; як русіфікаваны, саветызаваны – і ўсё ж беларускі край. «Краіна, у якой вы адчуваеце сябе еўрапейцам – аднак суровы позірк Леніна сочыць за вамі» (8, с. 179).

Вельмі важны мэсэдж прагучаў у заключным эсэ – Яна Патрыка Цэлера: нельга давяраць турыстычнаму даведніку (нават з аўтарытэтнай выдавецкай серыі *Lonely Planet*), калі хочаш спазнаць Беларусь. Бо гэты даведнік прапануе эфектную і спакусліваю метафару Беларусі як пакета сапсаванага малака дзесьці ў задняй частцы халадзільніка: кожны ведае, што яно благое, але ўсе хочуць яго панюхаць. Тым часам Патрык, абапіраючыся на ўласны досвед, распаваёў, «як малако ціха і незаўважна зрабілася смачным» – менавіта такі загаловак мае яго эсэ. Адбылося гэта ў працэсе рэгулярных наведванняў даследчыкам Беларусі ў межах выканання навуковага праекту. Аднак, вынікае з аповеду спадара Цэлера, трэба прыкласці намаганні, трэба дзеля спазнання Беларусі адмовіцца ад стратэгіі выглядання ў вакно вагона на перон у Брэсце, на якім можна заўважыць адно «бабушку з піражкамі». Праз такое адмаўленне прайшлі многія аўтары кнігі.

Томас Бон прыводзіць прызнанне нямецкага журналіста, што Беларусь – «найскладанейшая краіна ў свеце», якая, аднак, паводле меркавання Алісы Мюлер, «нікога ад сябе не адпускае – незалежна ад таго, нарадзіўся ты тут ці толькі пачаў кантактаваць з ёю» (8, с. 154). У сваю чаргу, не хочацца адпускаяць (дакладней, выпускаць з рук) і кнігу Саймана Льюіса «Беларусь – альтэрнатыўныя бачанні», і кнігу нямецкіх навукоўцаў «Падарожжы ў Беларусь». Абедзве яны пакуль што не перакладзены, адпаведна, з англійскай і з нямецкай мовы на беларускую. Аднак абедзве яны, бяспрэчна, вартыя таго, каб дайсці да беларускага чытача. Няхай неўзабаве – на радасць не толькі Жаку Дэрыда, але і ўсім беларускім інтэлектуалам – з'явіцца беларускамоўныя версіі гэтых кніг. Яны неабходныя ў першую чаргу для стварэння дыскусійнага поля пры абмеркаванні складаных пытанняў фарміравання беларускай ідэнтычнасці. Абедзве кнігі напісаны спрактыкаванымі, мудрымі і – што немалаважна – дасціпнымі навукоўцамі. Таму чытачы гэтых кніг не занудзяцца, а будуць увесь час пераходзіць ад гістарычна-пазнавальнага да побытава-смешнага, ад спрэчнага да аксіяматычнага, ад элегічнай задуманнасці да выяў жывога вірлівага жыцця сучаснай Беларусі.

БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС

1. Баршчэўскі, Ян. Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданых / Ян Баршчэўскі; уклад., пер. з пол. і камент. М. Хаўстовіча. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 383 с.; іл.
2. Мартысюк, Н. Сучасны дыкурс фарміравання беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці: аналіз скрытых сэнсаў маніпулятыўнай стратэгіі / Н. Мартысюк // *Acta Albarutenica*. – 2017. – Т. 17. – С. 205–216.
3. Некрашэвіч-Кароткая, Ж. В. Беларусь як культурная прастора і еўрапейскі літаратурны працэс XVI–XIX стст.: дапаможнік / Ж. В. Некрашэвіч-Кароткая. – Мінск: БДУ, 2020. – 211 с.: іл.
4. Некрашэвіч-Кароткая, Ж. В. Творчасць Яна Баршчэўскага: новыя аспекты вывучэння / Ж. В. Некрашэвіч-Кароткая // *Беларуская мова і літаратура*. – 2020. – № 2. – С. 36–44.
5. Новік, Іван. *Simon Lewis. Belarus – Alternative Visions: Nation, Memory and Cosmopolitanism*. Oxford: Routledge. Сайман Льюіс. Беларусь – альтэрнатыўныя бачанні: нацыя, памяць і касмапалітызм [рэцэнзія] / Іван Новік // [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://abdziralovic.by/novik-ivan-simon-lewis-belarus-alternative-visions-nation-memory-and-cosmopolitanism/>. – Дата доступу: 5.03.2021.
6. Уфельман, Дзірк. Літва! Усходзе мой! / Дзірк Уфельман // *Маладосць*. – 2020. – № 12. – С. 69–91.
7. Філюшкін, А. «Другая Русь» в русской историографии / А. Філюшкін // *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir Paveldo "Dalybos"*. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. – P. 94–115.
8. *Belarus-Reisen. Empfehlungen aus der deutschen Wissenschaft* / hrsg. von Thomas M. Bohn und Marion Rutz. – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2020. – 270 s.
9. Lewis, Simon. *Belarus – Alternative Visions: Nation, Memory and Cosmopolitanism* / Simon Lewis. – Oxford: Routledge, 2019. – XI, 230 p.
10. Rutz, Marion. *Liberating the Past and Transgressing the National*. Simon Lewis. *Belarus – Alternative Visions: Nation, Memory and Cosmopolitanism*. Routledge, New York/London, 2019 (BASEES / Routledge Series on Russian and East European Studies). XI, 230 pages [рэцэнзія] / Marion Rutz // *Studia białorutenistyczne*. – 2019. – Vol. 13. – S. 397–402.